

Op naar de ideale ondersteuningsstructuur: reflectie en adviezen

Publieksverslag werkbijeenkomst sectorondersteunende instellingen 17 april 2019, De Nieuwe Liefde, Amsterdam

Zonder sterke ondersteuningsstructuur geen vitale culturele sector. Maar hoe ziet zo'n structuur er idealiter uit? De directeuren van een aantal ondersteunende instellingen (*Boekmanstichting, Cultuur+Ondernemen, DEN kennisinstituut cultuur & digitalisering, DutchCulture, Eye, Het Nieuwe Instituut, Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA), Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid en RKD - Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis*) bundelden de krachten op zoek naar een antwoord. Eind 2018 boden ze de Tweede Kamer een position paper aan en in januari organiseerden ze een bijeenkomst om gezamenlijk te inventariseren hoe de ondersteuning versterkt kan worden. Het verslag werd gedeeld met de Raad voor Cultuur, die in april haar Advies Cultuurbestel 2021-2024 uitbracht.

Op 17 april kwamen op uitnodiging van bovengenoemde instellingen opnieuw zo'n vijftig professionals uit de sector bijeen om te reflecteren op het advies. Een diverse groep afkomstig van culturele organisaties, branche organisaties, regionale ondersteunende instellingen, fondsen, overheden en onderwijs- en wetenschapsinstellingen vroeg zich af: biedt het advies voldoende aanknopingspunten voor een sterke ondersteuning? Welke aandachtspunten willen we aan de minister meegeven voor haar uitgangspuntenbrief cultuurbeleid 2021-2024?

Tijdens de werkbijeenkomst werd het advies besproken in vijf deelsessies, gebaseerd op de vijf functies die de minister en de raad onderscheiden voor de ondersteunende verantwoordelijkheden binnen de sector:

- **Deskundigheidsbevordering**
- **Debat en reflectie**
- **Beleidsgerichte informatie en onderzoek**
- **Collectieve vertegenwoordiging en promotie van de Nederlandse cultuur**
- **Beheer, behoud en ontsluiting van erfgoedcollecties**

Eppo van Nispen tot Sevenaer (Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid) leidde de bijeenkomst in: 'Cultuur staat voor democratie en de Nederlandse identiteit – het maakt wie we zijn, wat we voelen.' Vervolgens presenteerden de experts die de deelsessies voorzaten een korte pitch:

- **Marieke Schoenmakers** (Hogeschool der Kunsten Den Haag) over **deskundigheidsbevordering**: 'Het hoort een integraal onderdeel van instellingsbeleid te zijn: je medewerkers zijn je kapitaal. Geef ons in plaats van een scholingsfonds liever de regie in eigen handen.'
- **Yoeri Albrecht** (De Balie) over **debat en reflectie**: 'Is debat onderdeel van de ondersteuning, of van cultuur zelf? Het poldermodel is net zo goed een pilaar van de Nederlandse cultuur als schilderkunst. Wat hebben we geleerd van de bezuinigingen van Zijlstra? Hoe vergroten we het politieke draagvlak voor de sector?'
- **Roderik Ponds** (Atlas voor gemeenten) over **beleidsgerichte informatie en onderzoek**: 'Als onderzoeksbureau maken we een kosten-batenanalyse van cultuur. Vanuit de sector krijgen we daar regelmatig kritiek op – cultuur zou niet in geld uit te drukken zijn. Maar belastingbetalers willen weten wat het oplevert. Hoe doe je gedegen onderzoek?'
- **Esther Scholten** (CPNB) over **collectieve vertegenwoordiging en promotie**: 'Collectieve promotie werkt. Je maakt een speeltuin, je zet er speeltoestellen neer, en anderen gaan er spelen – dat levert veel op. Zo ontstaan tijdens Boekenweek allerlei samenwerkingsverbanden. En door een periode te claimen, genereer je free publicity.'
- **Wilbert Helmus** (Netwerk Digitaal Erfgoed) over **beheer, behoud en ontsluiting van erfgoedcollecties**: 'Het gaat niet om institutionalisering, maar om een groeiende beweging waarbij we samenwerken aan de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed. Samenwerking wordt veel genoemd in het advies van de raad, maar het gebeurt al volop: we kunnen dus al van elkaar leren.'

Tijdens de deelsessies werd het advies van de raad per ondersteunende functie geanalyseerd. De deelverslagen zijn hieronder toegevoegd. Tijdens de plenaire afsluiting van de bijeenkomst werden per sessie drie aanbevelingen gepresenteerd:

Deskundigheidsbevordering

- Zorg dat deskundigheidsbevordering normaal wordt en stel instellingen financieel in staat om aan de slag te gaan met hun eigen deskundigheidsbevordering, 'leren leren'.
- Ondersteun (bestaande) samenwerkingsinitiatieven waar geleerd wordt. Denk aan intervisie en kennisuitwisseling met buitenlandse collega's tijdens studiereizen.
- Neem ook verantwoordelijkheid voor ZZP'ers die niet zijn ingebed bij organisaties, en er dus alleen voor staan.

Debat en reflectie

- Beschouw debat en reflectie als kerntaak van de hele sector.
- Werk aan de framing van de sector: cultuur is geen Rupsje Nooitgenoeg, maar iets wat burgerschap bevordert en gevierd moet worden.
- Gebruik 'buitenboordmotoren': werk samen met velden zoals wetenschap en politiek.

Beleidsgerichte informatie en onderzoek

- Zorg dat het onderzoek kwalitatief goed is: het voldoet pas aan de maatstaven wanneer het niet te gefragmenteerd is, herhaalbaar is, en er geen lobby achter zit.
- Er worden verschillende typen onderzoek uitgevoerd in de culturele sector, maar het is lastig om deze onderzoeken aan elkaar te verbinden – maak dat eenvoudiger.
- Vul de agenda door in beeld te brengen wat de economische en sociale impact is. Zorg dat we weten waar we het over hebben: hoe goed kennen we bijvoorbeeld het publiek dat (nog) niet wordt bereikt?

Collectieve vertegenwoordiging en promotie

- *Be positive, creative, celebrate*. Zet een merk neer verspreid over verschillende gebieden: politiek, wetenschap, retail, etc.
- Kijk naar geslaagde voorbeelden: ADE, Dutch Design Week, Museumweek. Leer ook van andere sectoren – zo waren de Gay Games in Amsterdam een groot succes vanwege de verbinding met een maatschappelijk thema.
- Leg het oor te luisteren bij NOC*NSF, NBTC en andere sectoren. Doe onderzoek voor vervolg stappen; o.a. bij DutchCulture en de Boekmanstichting is veel bruikbare informatie te vinden.

Beheer, behoud en ontsluiting van erfgoedcollecties

- De Nationale Strategie Digitaal Erfgoed wordt slechts twee keer genoemd in het advies, het Netwerk Digitaal Erfgoed helemaal niet. Daar gebeurt al veel interessants op het gebied van beheer en behoud.
- Wees bewust van de verschillen in behoefte van de erfgoed- en kunstensector. Waar bij de digitalisering van erfgoed er vooral objecten worden gedigitaliseerd, is bij de kunstensector juist het maakproces van belang om digitaal vast te leggen en toekomstbestendig te bewaren.
- Denk na over hoe je verhalen over gedigitaliseerde objecten of processen kunt vertellen en hoe publiekservaringen vastgelegd kunnen worden.

Hieronder volgen de verslagen van de vijf deelsessies.

Deelsessie 1 – Deskundigheidsbevordering

Tijdens deze sessie zijn eerst vraagstukken op het gebied van deskundigheidsbevordering geïdentificeerd. Vervolgens hebben we gecheckt of we die voldoende herkennen in het advies van de raad, en of we in organisatie en verantwoordelijkheid nog specifieke aandachtspunten zien. In deze samenvatting zijn de verschillende insteken geïntegreerd.

Vooraf werd benoemd dat er behoefte is aan **scherpe definities** van **talentontwikkeling, professionalisering** en **deskundigheidsbevordering**. Allereerst werd benadrukt dat de beschikbare middelen voor deskundigheidsbevordering zouden moeten leiden tot een **structureel effect**, waarin deskundigheidsbevordering een **normaal onderdeel van de sector** is: voor werkgevers, werknemers, zzp'ers en vrijwilligers. Het leiderschap van organisaties moet hiermee aan de slag, maar medewerkers ook - er wordt gesignaleerd dat men het niet altijd vanzelfsprekend vindt zich te ontwikkelen, ook wanneer de organisatie daar wel ruimte voor maakt.

Het fonds dat er nu komt heeft als risico dat als het straks leeg is, er wel een tijdelijke inhaalslag is gemaakt, maar dat de sector nog steeds geen **eigenaar** is van het thema. Feitelijk is een **cultuuromslag** nodig en dat vraagt om een veranderproces. De vraag is of dat nu is voorzien. Het scholingsfonds zou eerder **ondersteuner** en **matchmaker** moeten zijn dan cursusgever. Ook wordt gewaarschuwd voor problemen die bij andere potjes vaak spelen: ze zijn heel specifiek en er is vaak een wedstrijdelement, waardoor alleen de top bevorderd wordt.

Er gebeurt al veel; allerlei partijen zijn actief op dit vlak. We kunnen dus beter zichtbaar maken wat er al is, ook om bewustwording bij anderen te bevorderen. Er is behoefte om inzicht te krijgen in:

- wat er al gebeurt – thema's en werkvormen
- wie er actief is
- wat de effecten zijn

Inhoudelijk wordt aandacht gevraagd voor **deskundigheidsbevordering** op het gebied van **ondernemerschap, diversiteit** en **inclusie**.

Qua organisatie van en verantwoordelijkheid voor deskundigheidsbevordering wordt gesproken over de waarde van **samenwerking** binnen een deelsector – denk aan de filmfestivals. Maar ook **uitwisseling tussen verschillende deelsectoren** kan vruchtbaar zijn. Ondersteunende instellingen kunnen een rol spelen in het organiseren van bijvoorbeeld studiereizen.

Deelsessie 2 – Debat en reflectie

Debat en reflectie is eigenlijk niet ondersteunend, maar vormt de **kern** van waar kunst en cultuur toe leiden: **pluriformiteit** en **draagvlak**. Dat zijn twee kernwoorden waar we steeds op terugkomen. Pluriformiteit, meerstemmigheid, meerdere visies – we moeten zorgen dat cultuur niet weggezet wordt als ‘linkse hobby’, we moeten op zoek naar **bondgenoten** in de **gehele samenleving**.

Kunst en cultuur leiden tot **kritisch burgerschap**, tot **tolerantie**. Cultuur is dan ook minstens even belangrijk voor de Nederlandse samenleving als scheepvaart, industrie etc. Er is vandaag de dag veel behoefte aan reflectief vermogen; de sector moet een rol spelen in het debat dat maatschappijbreed wordt gevoerd. In zekere zin kunnen we terugredeneren wat nodig is voor kritisch burgerschap: een **vitaal en pluriform cultureel landschap**, waarin stevig gedebatteerd en gereflecteerd wordt. De culturele sector houdt de blik teveel binnenboord, we moeten meer gebruik maken van ‘buitenboordmotoren’. Denk aan **samenwerking met andere disciplines**, van wetenschap tot politiek, om de waarde van een levendig cultuurbestel te onderstrepen.

Debat en reflectie genereert **draagvlak** voor kunst en cultuur bij een breed en divers publiek. Bovendien is debat onlosmakelijk verbonden met de Nederlandse cultuur (‘polderen’). Het voeren en aanwakken van debat hoort dan ook **integraal onderdeel** te zijn van het cultuurbeleid. Elke culturele instelling zou het tot haar taken moeten rekenen, net zoals elke kunstenaar – ieder op eigen wijze – reflecteert op de samenleving. Ondersteunende functies zijn er voor de cultuursector zelf, en richten zich in eerste instantie niet rechtstreeks op het publiek maar op culturele instellingen en kunstenaars. Debat op alle domeinen is belangrijk.

Hoe organiseer je een goed debat? Hoe stel je de juiste vragen? Hoe voed je een debat? (Met goed onderzoek: de Boekmanstichting). Het zijn specifieke skills en bij een aantal instellingen (zoals De Balie en andere debatcentra) is die **expertise** aanwezig.

Deelsessie 3 – Beleidsgerichte informatie en onderzoek

Binnen de culturele sector wordt op veel verschillende manieren onderzoek uitgevoerd. In een korte presentatie toont Roderik Ponds (Atlas voor gemeenten) twee modellen om het onderzoek naar cultuur te categoriseren. Het eerste – overigens niet uitputtende – model onderscheidt vier soorten onderzoek, gebaseerd op de **soort vraag** die beantwoord wordt:

- ‘Cultuur in beeld’, waarin feitelijk inzicht wordt verkregen in ontwikkelingen in, en kenmerken van de sector;
- ‘Effect van cultuur’, waarin de impact van cultuur onderzocht wordt. Dit zou op zijn beurt onderverdeeld kunnen worden in onderzoek naar de gebruikswaarde, optiewaarde, bestaanswaarde, economische waarde en sociale waarde van cultuur;
- ‘Effect op cultuur’, waarin gekeken wordt naar de gevolgen van (beleids)ontwikkelingen op de sector;
- ‘Leren in cultuur’, waarin onderzoek plaatsvindt waarmee de sector zichzelf probeert te versterken.

Het tweede model onderscheidt soorten onderzoek op basis van het **organisatorische** en **geografische schaalniveau** dat centraal staat. Organisatorisch kan een onderzoek zich bijvoorbeeld richten op individuele instellingen, deelsectoren of de culturele sector in zijn geheel; geografisch kan naar een nationaal, regionaal of lokaal schaalniveau gekeken worden.

Na deze presentatie discussieerde de diverse groep aanwezigen – afkomstig uit onder meer brancheverenigingen, de overheid, ondersteunende instellingen en private en rijkscultuurfondsen – over de vraag hoe de **onderzoekspraktijk** binnen de sector **versterkt** kan worden, en aan welk type onderzoek behoefte is. Dit gesprek leidde tot verschillende constatering, die als aandachtspunten voor een mogelijk te vormen onderzoeksagenda voor de sector kunnen worden gezien:

- Veel huidig onderzoek is methodologisch niet goed genoeg, en er vinden te weinig herhaalstudies plaats. Daarnaast wordt veel onderzoek gebruikt om reeds vooraf bepaalde conclusies of standpunten te ondersteunen: er is vaak een duidelijke lobby aanwezig. Er is dus behoefte aan **gedegen, belangeloos onderzoek**.
- Er wordt op veel schaalniveaus onderzoek gedaan, maar het is moeilijk om de resultaten van die niveaus met elkaar te **verbinden**. Dit vraagt veel tijd en aandacht.
- Er is in verschillende onderzoeken geen overeenstemming over wat onder ‘cultuur’ of ‘de sector’ verstaan wordt, waardoor er **lacunes** zijn. Mogelijk is het echter te optimistisch om te geloven dat we die ooit allemaal zullen invullen.
- Iedereen produceert eigen cijfers op zijn eigen ‘eilandje’. Statistieken zijn daarom **pluriform** en vaak **niet volledig**.
- Twee concrete onderzoeken waaraan behoefte is, betreffen de resultaten van programma’s om **participatie** en **inclusiviteit** te bevorderen, en het effect van **nieuwe exploitatiemodellen** op **creativiteit**.

Deelsessie 4 – Collectieve vertegenwoordiging en promotie van de Nederlandse cultuur

Het is opvallend dat in het advies van de Raad het belang van gemeenschappelijke culturele promotie en vertegenwoordiging niet wordt genoemd. De deelnemers aan deze werksessie concentreerden zich tijdens het rondetafelgesprek vooral op **gemeenschappelijke promotie**.

Nederland kent geen sterke *nation branding*. Ook zijn er geen overkoepelende strategieën voor de gemeenschappelijke culturele sector; niet in tijd, in boodschap of in content.

Er zijn verschillende motieven om deze strategieën in te zetten:

- **Zakelijk motief - meer omzet**
- **Politiek motief - meer invloed**
- **Maatschappelijk motief - meer draagvlak**

Hoewel gemeenschappelijke promotie en een stevig *Dutch Brand* ontbreken, zijn er wel degelijk culturele organisaties in Nederland die een sterk merk op hebben weten te bouwen: denk aan Amsterdam Dance Event, Museumweek, Nederlands Filmfestival, Cinekid, Idfa, Dutch Design Week, Boekenweek en Kinderboekenweek. Dankzij onder meer events is de promotie per sector erg sterk; sommige merken genieten wereldwijd bekendheid.

Kunnen we hier wat mee? Willen we een ‘cultuurmaand’ of leggen we slimme **verbindingen** met de reeds bestaande sterke brands en events? Of pakken we het **programmatisch** aan, door collectieve promotie te koppelen aan bestaande events en vieringen? Die laatste strategie kan ook effectief zijn om cultuur uit haar eigen ‘bubbel’ te halen. Inspirerende voorbeelden zijn o.a.:

- Leeuwarden Culturele Hoofdstad 2018
- Gay Games (Amsterdam, 1998)

Verdere overwegingen bij het inzetten van promotiestrategieën:

- Hoe willen we een en ander organiseren?
- Wat kunnen we leren van het NOC*NSF?
- Willen we een speeltuin of een instituut?

Deelsessie 5 – Beheer & behoud

De deelsessie ‘Beheer & behoud’ werd ingeleid door Wilbert Helmus van Netwerk Digitaal Erfgoed, die een aantal **principes** presenteerde waarop de digitalisering van collecties in de erfgoedsector is gebaseerd. Deze principes worden ook uitgedragen door het RKD en DEN, die de sessie modereren. Vanwege de relatieve onbekendheid met deze principes werden deze toegelicht. Voorheen werkten de verschillende sectoren veelal in gescheiden werelden, maar de **digitale transitie** maakte de **scheidslijnen** steeds **minder scherp**. Op initiatief van OCW kwamen de huidige vijf **knooppunten** (Koninklijke Bibliotheek, Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed, Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, het Humanities Cluster van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen – KNAW en Nationaal Archief) bijeen om te onderzoeken hoe er beter **samengewerkt** kan worden op het gebied van digitalisering. Er werd immers op veel plekken van alles ontwikkeld, maar er werd te weinig van elkaar geleerd. Daarop werd samen met DEN de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed ontwikkeld, waarin een aantal principes zijn vastgelegd, bijvoorbeeld dat de **gebruiker centraal** staat; er **transparant** wordt gewerkt vanuit een **netwerkprincipe** en met **open standaarden**; dat wordt gewerkt volgens het principe van de **meest gereede partij**; en gedeelde, **generieke voorzieningen**. Uiteindelijk moet dit leiden tot rijkere digitale collecties, betere zichtbaarheid, en meer hergebruik van digitale collecties in Nederland.

Uit de sessie kwam naar voren dat er wat betreft digitaal erfgoed verschillen bestaan tussen de erfgoed- en kunstensector:

- Binnen de kunstensector is het digitaliseren van verhalen belangrijk: **storytelling** is een belangrijk thema bij het erfgoed van de toekomst. Binnen de erfgoedsector worden momenteel vooral **objecten** gedigitaliseerd.
- De deelnemers uit de kunstensector vinden het belangrijk dat er wordt nagedacht hoe **publiekservaringen** kunnen worden vastgelegd. Juist bij kunstvormen die live worden ervaren, is de publiekservaring onderdeel van de uitvoering die vastgelegd dient te worden.
- **Makers** in de kunstensector denken momenteel beperkt na over archivering en documentatie van eigen werk. LIMA, het expertisecentrum op het gebied van archivering, conservering en distributie voor mediakunst, besteedt hier al wel aandacht aan.

Daarnaast kwamen zaken naar voren die zowel in de kunstensector als de erfgoedsector spelen:

- Op basis van welke **selectiecriteria** bepaal je wat wordt gedigitaliseerd? Is selecteren nog wel van deze tijd; waarom bewaren we niet gewoon alles?
- Is bewaren in de *cloud* wel **duurzaam** genoeg?
- Deelnemers uit zowel de kunsten- als de erfgoedsector waren het eens dat het niet uitmaakt of je tijdens het digitaliseringsproces je publiek centraal stelt of juist makers in staat wil stellen terug te kunnen grijpen op voorgangers: in essentie gaat het allemaal om hergebruik.

Volgens de principes van de Nationale Strategie kunnen kleinere erfgoedorganisaties gebruik maken van de **expertise** die grote instellingen hebben opgebouwd. Zo kunnen organisaties uit de kunstensector **voortbouwen** op de kennis die al beschikbaar is binnen de erfgoedsector.